

Snahy o oživenie Matice slovenskej a matičná myšlienka

v rokoch 1875 – 1914

Milan Podrimavský

Zrušenie Matice slovenskej (MS) v roku 1875 znamenalo výrazný zlom v národnoemancipačnom procese. Rozhodnutia, ktoré viedli k likvidácii ustanovizne reprezentujúcej národno-kultúrnu identitu Slovákov, vyvolali v aktuálnom čase nielen verejné deklarovanie prejavov nesúhlasu v kruhoch jej predstaviteľov, členov a priaznivcov, ale zároveň ich priamo podnietili vykonať urýchlené kroky na jej záchranu. Uvedomovali si, že riešenie otázky jestvovania MS má mimoriadny dosah na ďalšie pokračovanie v národnokultúrnych aktivitách, lebo sa s tým spájalo utváranie spoločenských, inštitucionálnych a materiálnych podmienok na rozvíjanie kultúry, vzdelanosti, osvety a vedy. Preto už neúspech prvej akcie zvrátiť úradné rozhodnutie o zákaze MS doľahol deprimujúco nielen na čelné osobnosti národného hnutia, ale negatívne poznačil aj atmosféru v širších kruhoch spoločnosti. Následne vyvolal úvahy o zmysluplnosti emancipačného úsilia v daných pomeroch a potrebe prehodnotenia dovtedajších postupov. Predovšetkým postavil pred príslušníkov národnej elity nevyhnutnú úlohu koncepčne i prakticky prekonať čo najskôr stav depresie, zvládnuť hľadanie optimálnych možností a metód ako pokračovať v tendencii zachovávať a pestovať atribúty a zložky národnokultúrneho života. Žiada sa zdôrazniť, že úradné zákroky proti MS mali široký ohlas najmä u tých národov, ktorých podobné ustanovizne spolupracovali s MS.

Snahy a konkrétne akcie za znovuoživenie Matice slovenskej v predmetnom období prehľadne zhrnula už štúdia Pavla Vongreja v zborníku k 100. výročiu jej založenia.¹ Po dlhšom čase sa autor vrátil k problematike staťou, v ktorej sumarizoval niektoré príznačné aspekty pokusov o obnovenie MS.² Popri úradných dokumentoch, ktoré vznikli v súvislosti s týmito akciami, taktiež súdobá žurnalistika, publicistika a práce o slovenských dejinách poskytujú dosiaľ málo analyzovaný materiál o vtedajšej reflexii pôsobenia MS. Obsahovú stránku statí, ktoré sa týkali snáh oživiť MS v rokoch 1901–1918, zhrnul a ich bibliografický

¹ VONGREJ, P.: *Snahy o povolenie Matice slovenskej v období 1875 – 1919*. In: MÉŠÁROŠ, J. – KROPILÁK, M. (eds.): *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava 1963, s. 185 – 192.

² VONGREJ, P.: *Zápas o vzkriesenie Matice 1875 – 1919*. In: *Slovenské pohľady*, IV+112, 1996, č. 4, s. 104 – 108.

súpis podal Michal Potemra.³ V našom výklade uvedené práce priebežne zohľadňujeme. V štúdiu chceme položiť dôraz na viaceré reprezentatívne myšlienky a názory o MS, ktoré dostali publicitu a odrážajú predovšetkým vnímanie jej osobitného významu v národnoemancipačnom procese. V tomto zmysle vystupuje matičná myšlienka ako organická súčasť poznávania a uvedomovania si kľúčových faktorov národno-konštitutívneho charakteru, ktoré sa začlenili do línie signifikantných tradícií v našom dejinnom vývine. Pozornosť sústredíme na osvetlenie zmyslu argumentov, o ktoré sa opierali autori príslušných statí a dokumentov, keď na pozadí aktuálnej politicko-spoločenskej situácie poukazovali na zástoj MS v národnom živote. Reagovali totiž nielen na dôvody zatvorenia MS, ktoré prezentovali úradné miesta a publikovali početné maďarské noviny a provládny časopis *Svornosť*. Títo autori zároveň prinášali širokú škálu názorov na potrebu ustanovizne toho typu, ako bola MS, pre slovenské kultúrno-vzdelanostné záujmy. Jej poslanie totiž úzko spájali s nevyhnutnosťou zachovať a pestovať v historickom vývine vytvorené kultúrne hodnoty ako prejav identity svojbytného národného spoločenstva. Uvedomujeme si, že rozsah štúdie neumožňuje priblížiť ďalšie aspekty témy, medzi ktoré patrí napríklad výklad o MS v historickej spisbe a publicistike, otázka nadväznosti na pôsobenie MS na pôde Národného domu a Muzeálnej slovenskej spoločnosti a pohľady na úlohu národných kultúrnych a vzdelávacích spolkov.

Obranné spisy, ktoré vedúci predstavitelia MS adresovali Ministerstvu školstva a kultu, odmietali oficiálne dôvody, pre ktoré došlo k úradnému rozhodnutiu o rozpustení spolku.⁴ Postoje funkcionárov MS v bezprostredných reakciách na zastavenie činnosti a zrušenie ustanovizne v apríli a novembri 1875 poukazovali na zarážajúci fakt, že nejestvovali nijaké výsledky objektívneho vyšetrovania, ktoré by potvrdili dôvody obviňovania a útokov na MS, ktoré sa šírili v maďarských novinách a časopise *Svornosť*.⁵ Napriek tlmočeniu týchto postojov vládnyh miestam ich pôvodné rozhodnutia sa nezmenili. Predstavitelia a členovia MS konkrétnymi argumentmi zásadne odmietali najmä tvrdenia takého charakteru, že spolok nevyvíjal činnosť v súlade so stanovami, že pod menom Matice „účinkovalo sa v záujmoch vlastiprotivnej slovanskej propagandy, čo poburujúcej politickej stránky; jej literárne pôsobenia bolo úplne politickým a ta namereným, aby dejepis vlasti zfalšoval sa“, že majetok

³ POTE MRA, M.: *Kultúrna a osvetová práca na Slovensku v rokoch 1901 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica 1983, I. zv., s. 96 – 104, II. zv., s. 46 – 52.

⁴ VONGREJ, P.: C. d., s. 186.

⁵ BOKES, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914, II, 1867 – 1884*. Bratislava 1965, s. 393 – 395.

MS sa nespravoval podľa stanov.⁶ Nemali pochybnosti, že išlo o cieľavedome pripravovanú akciu vrátane vyvolania negatívnych postojov vo verejnej mienke voči MS. Uvedomovali si, že zreteľne formulovaný zámer s likvidovaním MS je napĺňaním jasnej strategickej tendencie v národnostnej politike deštruovať kultúrno-spoločenskú základňu Slovákov.

Keďže prvé snahy revidovať nariadenie o rozpustení MS boli bezvýsledné, po krátkom čase sa k tejto otázke vrátil v roku 1877 Ján Francisci na úrovni podžupanského úradu. Vo veci MS pripravil v roku 1878 Jozef Miloslav Hurban dokonca Pamätný spis adresovaný panovníkovi, ale na najvyššom fóre nedosiahol ani náznak ústretového kroku.⁷ Neúspech obidvoch individuálnych pokusov determinovala skutočnosť, že vládna moc pokladala záležitosť MS za definitívne vyriešenú. Jej radikálny postup pritom plne schvaľovali aj maďarské politické kruhy a verejnosť. Z tohto dôvodu neprichádzala do úvahy nijaká zmena či dokonca revízia a ústup od pôvodného vyhodnotenia príčin oprávnenosti oficiálneho zákroku proti MS.

Slovenská tlač však k celej záležitosti pristupovala principiálne. Naďalej zdôrazňovala dominantné argumenty, že MS neporušovala zákony štátu a svoje stanovky a nevykonávala ani nijakú panslavistickú propagandu. Bolo dôležité, že autori statí mali na zreteli, aby slovenská verejnosť poznala široký kontext udalostí okolo MS. Poukazovali na skutočnú motiváciu vládnych kruhov zrušiť MS, ktorej podstata presahovala oficiálne vyhlásenia, lebo v prípade MS išlo vlastne o zákrok proti jestvovaniu základnej inštitucionálnej sféry národnej kultúry. Badateľné je, že pritom akoby stále existovala v slovenských kruhoch latentná nádej na možnú pozitívnu zmenu, na čo bolo potrebné neustále udržiavať matičnú myšlienku v spoločenskom vedomí.

Význam, úloha a potreba účinkovania MS v záujme pozdvihnutia národnej kultúry sa zvyrazňuje v návrhu Františka Kabinu z roku 1878 oživiť opäť Maticu alebo založiť miesto nej nový spolok s rovnakým poslaním („literárny spolok slovenský“).⁸ Na založenie spolku analogického typu ako MS neboli však ešte pripravené ani vedúce kruhy národného života ani slovenská verejnosť, lebo sústredenie potrebných finančných prostriedkov bez záruk ich zmysluplného použitia nemohlo za danej situácie vyvolať mobilizačnú kampaň s rovnakým účinkom ako v 60. rokoch. Kalkulovať totiž s eventualitou využitia príslušných ustanovení národnostného zákona z roku 1868 o kultúrnych spolkoch (§ 26) by bolo skôr prejavom ilúzií ako reálnou úvahou. Uhorské štátne orgány neboli podľa tohto zákona viazané a povinné

⁶ Tamže, s. 396 – 406.

⁷ VONGREJ, P.: C. d., s. 186 – 187.

⁸ BOKES, F. (ed.): Dokumenty ..., II, c. d., s. 423.

vyhovieť predloženým požiadavkám, a preto zákon ostal len právnym dokumentom deklaratórneho charakteru. Takto ho už od začiatku chápali aj zákonodarcovia, lebo ich úmyslom bolo len formálne kodifikovať práva nemaďarských obyvateľov, ale nezaručiť, a teda fakticky neumožniť ich reálne využívanie.⁹ Vzhľadom na to, že od likvidácie MS uplynul len veľmi krátky čas a vládna moc striktnie trvala na správnosti svojho kroku, nedalo sa rátať ani s miernym posunom v priaznivom smere, lebo išlo nielen o verejnú prestíž vlády, ale i panovníka, a v konečnom dôsledku predovšetkým o demonštráciu rozhodných opatrení proti nežiaducim aktivitám nemaďarských národov. Tento aspekt sa podľa Pavla Mudroňa odrážal v snahe vlády zabezpečiť si popularitu v radoch tých, „ktorí v každom Slovákovi...vidia člena panslavistickej propagandy, upomínajúceho na odplatu za krivdy na Slovanstve a Slovákoch zvlášte páchané.“¹⁰

Hoci okolnosti neboli priaznivo naklonené realizácii uvedených eventualít, verejné tlmočenie podnetov na organizovanie rozličných foriem národnokultúrnych podujatí nieslo v sebe inšpiráciu a cielený zámer napomôcť snahy aspoň na čiastočné saturovanie činnosti, ktorú vykonávala MS. V tomto duchu sa v roku 1881 angažoval aj Štefan Mišík, ktorý dobre poznal vidiecke prostredie Spiša, a preto apeloval, aby iniciatívne zoskupenia povolaných jednotlivcov v celonárodnom záujme účinnejšie reagovali na vzdelávacie a osvetové potreby a možnosti.¹¹ Podstatné bolo, že napriek uvedomeniu si reálnych limitov sa takýmito výzvami živila matičná myšlienka v pôvodnom komplexnom význame a národnoemancipačnom dosahu.

Skutočnosť, že vládna moc nerešpektovala práva Slovákov v kultúrnej oblasti v zmysle národnostného zákona z roku 1868, sa premietla do programu Slovenskej národnej strany (SNS) pred parlamentnými voľbami roku 1881. SNS požadovala uvedenie tohto zákona do praxe, aby mohlo reálne dôjsť k zakladaniu kultúrnych spolkov, ktoré zákon pripúšťal.¹² Táto požiadavka mala práve po zániku MS mimoriadne významný dosah, lebo tvorila určitú výzvu, či vládna politika ostane voči Slovákom neústupná alebo príde aspoň k čiastočnej revízii v tomto smere, ktorá však podľa signálov z vládnych kruhov naďalej neprichádzala do úvahy.

Nová iniciatíva za povolenie Matice sa zrodila po založení Hornouhorského maďarského vzdelávacieho spolku (Felvidéki Magyar Közművelődési. Egyesület – FMKE) v

⁹ *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I.* Bratislava, 1998, s. 365 – 366.

¹⁰ MUDROŇ, P.: „Slovenská Matica“ a pozostalosť neb. veľprépošta Tomáša Červen-a. In: *Národné noviny* 3. 11. 1877.

¹¹ BOKES, F. (ed.): *Dokumenty ...*, II, c. d., s. 445 – 447.

¹² Tamže, s. 453.

roku 1883, ale akcia čelných martinských osobností s prípravou kolektívnej žiadosti o povolenie MS nebola v dôsledku chýbajúcej podpory v radoch členov MS zavŕšená podľa pôvodného zámeru. Tento nezáujem, motivovaný najmä pesimistickým výhľadom, bol prekvapujúci aj pre jej organizátorov.¹³ Čoskoro sa predmetom záujmu stal problém majetku MS v súvislosti s využívaním budovy MS štátnymi úradmi, lebo boli dôvodné obavy z porušenia právnych záruk nedotknuteľnosti súkromného i spolkového majetku.¹⁴ Z obsahu interpelácie K. Tiszu vyplýva, že všetky záležitosti, ktoré sa týkali MS, ministerstvo vnútra sledovalo permanentne, a preto akýkoľvek podnet musel byť adresovaný tomuto ministerstvu. Postupne sa totiž dostávali na verejnosť dôverne pripravované zámery uhorskej vlády účelovo manipulovať s majetkom MS v prospech inštitúcie kultúrneho charakteru, ktorá na spolkovom základe bude realizovať vládnu politiku proti Slovákom.

Intenzívnejší charakter nadobudol zápas za obnovenie MS v roku 1885. Keď Svetozár Hurban Vajanský vo februári reagoval na správy, že z majetku Matice slovenskej bude ťažiť novovzniknutý Uhorsko-krajinský slovenský vzdelávací spolok (Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület – MTKKE), opäť zdôraznil, že MS nikdy neposkytovala finančné prostriedky na politické aktivity (voľby, časopisy), ani nevydávala spisy s politickým obsahom, pričom upozornil, že „história nenie politika“, čím odmietol taktiež názor o politickom zameraní historických prác v matičných publikáciách. Zmyslom Vajanského protestu bolo deklarovat', že uvedený spolok a jeho činitelia nemôžu zo zásadných príčin predstavovať kultúrne záujmy slovenského obyvateľstva ani pokračovať v plnení poslania Matice, lebo nemajú nijaké morálne právo stavať sa do pozície „milovníkov národa a života slovenského.“¹⁵ Informácie, ktoré sa o zameraní spolku a vládnej podpore pre jeho činnosť dostávali na verejnosť, boli dostatočným impulzom, aby vzbudili u slovenských činiteľov oprávnené podozrenie, že majetok MS vláda pod rozličnými právnymi zámienkami poskytne uvedenému spolku. Zároveň tento krok chápali ako vládny propagandistický manéver, lebo prostriedky MS sa údajne vynaložia v prospech „vlasteneckej misie“ medzi slovenským obyvateľstvom.¹⁶

V tejto atmosfére sa ešte viac upevnilo presvedčenie, že zrušenie MS vplynulo z globálneho programu odstraňovať všetky prekážky na ceste k zabezpečeniu maďarskej rečovej a kultúrnej hegemonie na území, kde žilo slovenské obyvateľstvo. Využívanie

¹³ VONGREJ, P.: C. d., s. 187.

¹⁴ Šafárenie s majetkom Matice Slovenskej. (Interpellácia na pána Kolomana Tiszu, kr. uh. ministra vnútorných diel). In: Národné noviny 14. 8. 1884.

¹⁵ BOKES, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914, III, 1885 – 1901*. Bratislava 1972, s. 21 – 23.

majetku MS novým spolkom bolo vlastne naplnením zámerov z rozhodnutia ministra vnútra o zrušení MS, aby jej majetok v budúcnosti patrilo takému spolku, ktorý bude mať síce ten istý cieľ ako Matica, ale poskytne garancie, že nebude účinkovať protištátne a búriť, ako údajne podľa uvedeného rozhodnutia konala Matica.¹⁷ Preukázalo sa to už pri zakladaní Uhorsko-krajinského slovenského vzdelávacieho spolku zvýraznením, že tento „slovenský“ spolok bude mať „vlasteneckého ducha“.¹⁸

S pohoršením sa o záležitosti s Uhorsko-krajinským slovenským vzdelávacím spolkom vyjadril František V. Sasinek, funkcionár MS, ktorý tvrdil, že v tom čase Matica bola len „suspendovaná v účinkovaní, nie ale zrušená“, a preto sa zachováva aj jej fond.¹⁹ V argumentácii A. Pivka, právneho zástupcu MS, a v ohradení sa členov výboru, zakladateľov a niektorých členov MS sa kladie dôraz na právnu stránku porušenia stanov spolku v otázke disponovania jej majetkom.²⁰ Opreli sa o tézu, že z právneho hľadiska MS existovať neprestala.

V danej situácii, ale s určitým časovým odstupom, sa mohli racionálnejšie zväziť kroky v záujme MS. Prevládla mienka, že dozrel čas na protestné podujatie, ktoré svojím zámerom bude mať výnimočný charakter. Jeho príprava sa realizovala intenzívne a výsledkom bolo vypracovanie Prestolného prosbopisu, ktorý predložili panovníkovi 30. júna 1885.²¹ Deputáciu zakladateľov a členov MS na čele s L. Turzom však František Jozef I. vo Viedni neprijal, dokument prevzala len jeho kabinetná kancelária.²² Deputácia sa obrátila tiež na ministra vnútra K. Tiszu s prosbou o podporu Prestolného prosbopisu. Na audiencii 3. júla 1885 zaujal K. Tisza k tejto záležitosti odmietavé stanovisko, keďže podľa neho bola MS zrušená zákonne. Kým dovtedy sa ešte živila určitá nádej, že daný stav je zmeniteľný a môže prísť cestou panovníkovho zákroku k revidovaniu pôvodného rozhodnutia, po tejto akcii už S.H. Vajanský musel konštatovať, že provizórny stav sa premieňa na definitívny, hoci dal najavo, že zápas o MS sa predsa len ešte neskončil.²³

Podstata prosbopisu tkvela vo vyjadrení stanoviska, že „spolok Matica Slovenská vždycky a vo všetkom korektne a tak stanovám, ako aj štátnym zákonom zodpovedave

¹⁶ -a.: „Uhorsko-krajinský vzdelávací spolok slovenský“. In: *Národné noviny* 9. 6. 1885.

¹⁷ KOSTICKÝ, B.: *Vznik a poslanie Uhorsko-krajinského slovenského vzdelávacieho spolku*. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXI. História* 8. Bratislava, 1968, s. 118.

¹⁸ Tamže, s. 121.

¹⁹ BOKES, F. (ed.): *Dokumenty ...*, III, c. d., s. 29 – 30.

²⁰ Tamže, s. 32 – 34.

²¹ Tamže, s. 36 – 45; VONGREJ, P.: C. d., s. 187.

²² „Matica Slovenská“. In: *Národné noviny* 4. 7. 1885.

²³ MUDROŇ, P.: „Matica Slovenská“. In: *Národné noviny*, 7. 7. 1885; VAJANSKÝ, S. H.: *Námahy*. In: *Národné noviny* 7. 7. 1885.

pokračoval a účinkoval“.²⁴ Preto odmietal všetky insinuácie proti MS ako vecne neodôvodnené a za protiprávne označil disponovanie s majetkom spolku po jeho zatvorení. Zároveň poukázal, že MS a jej predstaviteľom sa nepreukázala nijaká vina na základe riadneho vyšetovania, ale úradné miesta konali s predpojatosťou, aby ich výroky dopadli v neprospech MS. Prosbopis reagoval aj na pasáž z rozhodnutia ministra vnútra K. Tiszu o zákaze MS, kde sa konštatuje, že majetok MS nemôže byť majetkom slovenského národa, lebo takého v Uhorsku niet. V prosbopise sa k tejto otázke pristúpilo z dvoch hľadísk. Vychádzajúc z platného štátoprávneho stavu prosbopis síce uznáva, že „politickými právami osobitne vystrojeného slovenského národa v uhorskej krajine niet“, na druhej strane sa však opiera o objektívnu dejinnú existenciu „etnografického“ slovenského ľudu na kompaktnom území a v zmysle prirodzeno-právneho princípu práve slovenský ľud treba pokladať podľa stanov MS za dediča jej majetku.²⁵ Pojmy „národ“ a „ľud“ však vtedajšie definície a odborné práce nepokladali za obsahovo zhodné. Preto táto interpretácia reaguje na komplikovanosť právnych, politických a ideologických prístupov k súdobému chápaniu národnej subjektivity a jej aplikácii v praxi.

Ukázalo sa totiž, že cieľavedome sledovaný zámer maďarskej politiky zabrániť už pri príprave národnostného zákona v 60. rokoch, aby nemaďarské národy disponovali určitou formou štátoprávnej subjektivity, mal pre ne skutočne ďalekosiahle negatívne dôsledky. V súvislosti s MS sa obnažili na konkrétnom prípade. Slovenská verejná mienka ho vnímala mimoriadne citlivo, keďže konzekvencie uhorského právneho poriadku v národnostnej otázke sa týkali existencie ustanovizne, ktorá tvorila pilier vyjadrovania atribútov národnej identity v kultúrnej oblasti. V atmosfére, ktorá vládla vo vzťahu k nemaďarským národom, sa nedalo očakávať, že panovník alebo vláda by sa priklonili k potrebe revidovať rozhodnutia o MS z roku 1875. P. Mudroň po analýze príčin neúspechu tejto akcie dospel k záveru, že pre budúcnosť naďalej platí mravný príkaz neprestať v snahách o navrátenie majetku MS, pretože ide o zákonné právo, ktoré nemôže byť odňaté a v konečnom dôsledku sa musí presadiť.²⁶

Matičná myšlienka neupadla však do zabudnutia ani po neúspešnej akcii s Prestolným prosbopisom. Poukazovanie na rolu MS, najmä zmienky v tlači o jej osudoch, tvorilo výrečný doklad o pretrvávajúcej politike uhorskej vlády voči Slovákom. Zaujímavý návrh pripomínať si každoročne v celonárodnom rámci dni, keď bola MS potvrdená (21. august) a zrušená (12. november), publikoval anonymný autor, ktorý charakterizuje MS ako „kultúrnu akadémiu

²⁴ BOKES, F. (ed.): Dokumenty ..., III, c. d., s. 37.

²⁵ Tamže, s. 43.

²⁶ MUDROŇ, P.: „Nemzet“ a prestolná prosba o „Slovenskú Maticu“. In: Národné noviny, 15. 9., 17. 9. a 19. 9. 1885.

národnú“, „národný chrám“ a „vrchol všetkého duchovného, čo nám predkovia, úsilnejší a nadšenejší nás, zanechali.“ Preto je potrebné jej dejiny oživovať a neustále si pripomínať, že MS je „dosiaľ naša“, t.j. že patrí k najvýznamnejším plodom národných snáh.²⁷ Možno pokladať za príznačné, že MS sa čoraz viac dostávala do vedomia v symbolickej podobe reprezentatívnej národnej ustanovizne. Zároveň sa tým demonštrovalo, že absencia inštitúcie tohto typu na jednej strane odsúva slovenskú spoločnosť z cesty kultúrno-civilizačného napredovania, ale na druhej strane neprestala v nej žiť presvedčenie, že sa nemožno pasívne zmieriť s daným stavom, ale treba nachádzať pozitívne východiská k jeho zmene.

V kontexte aktivizácie národnopolitického života v 90. rokoch prichádza k určitému prehodnoteniu úloh pre politickú sféru. Otázka MS sa síce nedostáva do popredia ako samostatný problém a aktuálna úloha, ale je nepriamo zakomponovaná do požiadaviek na uplatňovanie národnostného zákona z roku 1868 v praxi. Na príklade ďalšej priamej akcie za opätovné povolenie MS, ktorá sa uskutočnila až roku 1896, možno poukázať na úskalia s verejnou prezentáciou otázky MS.²⁸ Vtedy už síce jestvovala Muzeálna slovenská spoločnosť, avšak zameranie jej činnosti podľa stanov nemohlo nahradiť funkciu Matice v plnohodnotnom rozmere. Vzhľadom na to, že vtedajšia vláda D. Bánffyho otvorene hrozila činiteľom nemaďarských národov a priznávala, že rznymi opatreniami zamedzuje všetky prejavy politickej a kultúrno-spoločenskej sebarealizácie nemaďarského obyvateľstva, bolo jasné, že každý pokus o riešenie otázky MS môže priniesť len zámienku, aby vláda ešte dôraznejšie uplatňovala nekompromisnú politiku v národnostných záležitostiach. Priaznivejšie okolnosti sa javili po nástupe vlády K. Szélla, čo využili P. Mudroň, J. Francisci a A. Pietor, aby z poverenia žijúcich členov MS sa v máji 1899 obrátili na K. Szélla, ktorý súčasne zastával post ministra vnútra, so žiadosťou o opätovné povolenie činnosti MS a navrátenie jej majetku. Odpoveď však bola negatívna, založená na téze, že MS ako subjekt prestala existovať, a preto nemôže byť jej činnosť obnovená.²⁹

Dôkazom, že otázka MS bola neustále živou súčasťou náhľadov a postojov k súdobej vládnej politike, svedčí v roku 1900 napríklad kritické posúdenie aj takej skutočnosti, že v budove MS sa uskutočňovala prestavba pre potreby štátnych úradov. Ján Mudroň uvedený krok poníma v širšom kontexte, lebo v ňom vidí prejav potvrdenia generálneho kurzu vládnej politiky, ktorého dôsledkom bolo tiež rozpustenie MS „z pohnútok politickej utópie jednorečového uhorského štátu“, zmarit' inštitucionálne možnosti a priestor na kultúrnu

²⁷ Drobné vzpomienky. In: Dom a škola, 1894, č. 9, s. 283.

²⁸ VONGREJ, P.: C. d., s. 188.

²⁹ „Zákon, právo a spravodlivosť.“ In: Národné noviny 29. 7. 1899.

sebarealizáciu Slovákov. Postup vlády v záležitosti MS jednoznačne pokladá za právne pochybný, lebo vláda nemá nijaký právny titul nárokovať si majetok MS.³⁰

Otázka MS sa stala predmetom širších hodnotiacich úvah až na prelome 19. a 20. storočia. Bol to kvalitatívny posun od predchádzajúcich sporadických príspevkov a zmienok k objektivizujúcej reflexii dejinných súvislostí pôsobenia MS. Význam MS v národnom živote vyzdvihol S.H. Vajanský už na začiatku svojho publicistického pôsobenia. Zaznamenal, že literárna činnosť MS nemohla síce za krátky čas zapustiť hlbšie korene, lebo jej sľubný vývin zahatal radikálny mocenský zákrok, ktorého dôsledky bude nevyhnutné v kultúrnom dianí napraviť.³¹ V roku 1897 sa touto tematikou zaoberal v dvoch prácach odlišného charakteru a poslania. Keď podal bilanciu národného vývinu v stati *Nálady a výhľady*,³² „obdobie Memoranda a Matice“ charakterizoval ako jedno z najprínosnejších pre duchovný život Slovákov, keďže sa vyznačovalo „dosť širokým pohybom národným, politickým i literárnym.“ Vtedy totiž podľa neho „počalo sa koncentrované slovenské myslenie, cítenie i konanie“, keď k umeleckému už pribudol aj ďalší bazálny rozmer chápania a výkladu národnej problematiky.³³ Z Vajanského výkladu vyplynulo, že pôsobenie Matice podstatne určovalo kvalitu dosiahnutého stupňa vývinu národnej spoločnosti i ďalšie smerovanie emancipačných snáh. Vajanský síce pripomenul, že „Matica, za krátky čas svojho obmedzeného účinkovania, neurobila ani literárnej, ani kultúrno-myšlienkovej školy“, avšak „bola to drahocenná, krásna a sľubná repräsentácia celého národa.“³⁴ Z retrospektívneho hľadiska Vajanský tu síce nepodcenil konkrétnu činnosť Matice slovenskej, ale jej význam chápal na pozadí aktuálnych potrieb demonštrovať ideu svojbytnosti národa na úrovni centrálnej a autoritu požívajúcej ustanovizne. Jej existencia znamenala vo výhľadoch do budúcnosti určité poslanstvo a základňu tradície, na ktorú treba v danej dobe stále nadväzovať novými iniciatívami v národno-kultúrnej oblasti.

Pri príležitosti 100. výročia narodenia prvého predsedu MS Štefana Moysesu pripravil Vajanský jeho znamenitú obsažnú biografiu.³⁵ Vyzdvihol v nej Moysesovu úlohu pri zrode a na čele Matice, keď „namáhal sa čím skôr utvoriť široko založený spolok literárny“, ktorý „mal okrem čisto vzdelanostných cieľov vozvýchť, upevniť, do povedomia inteligentných kruhov vstúpiť národnú spolupatričnosť a tú životodarnú myšlienku, že národ náš zákonne

³⁰ MUDROŇ, J.: „Slovenská Matica“. (Pro memoria vysokej uh. kráľ. vláde). In: *Národné noviny* 17. 7., 19. 7. a 21. 7. 1900.

³¹ VAJANSKÝ, S.H.: *Literárne rozpomienky VI*. In: *Národné noviny* 9. 10. 1880.

³² Používame text in: VAJANSKÝ, S. H.: *Sobrané Diela. Sv. XI*. Turč. Sv. Martin 1912, s. 219 – 283.

³³ Tamže, s. 256 – 257.

³⁴ Tamže, s. 261.

³⁵ Používame vydanie VAJANSKÝ, S. H.: *Život Štefana Moysesu*. Martin 1970.

smie siahať po najvyššom ovocí kultúry a vzdelanosti. Len holá existencia ľudových mäs, trebárs verne chrániaca prvú podmienku žitia, jazyk, ešte nenie národom. Treba tej mase dať vysoký cieľ, centrum, predstaviteľstvo. Podarilo sa! Založená bola Matica slovenská.³⁶ Práve národnoreprezentatívnej funkcii MS pripisoval potom Vajanský ťažiskový zmysel udržiavania jej tradície. Keď vzhľadom na špecifickú slovenskú situáciu napísal, že Matica „bola výrazom a viditeľným symbolom slovenskej národnosti, teda symbolom celého duchovného života slovenského národa“, mal na zreteli skutočnosť, že „Slováci nemali ani historickej rozpomienky, ani jediného spoločného orgánu politického alebo národne-spoločenského, nemali nič jednotného, všetkých dohromady zlučujúceho, než cez tmu nepovedomia šťastne zachránené meno Slovák, slovenčina, slovenská reč, slovenskosť.“³⁷ Na podporu uvedených téz nadväzuje konštatovaním, že vládne kruhy „zrušili Maticu preto, že chcú zrušiť slovenský národ, a menovite znemožniť, alebo aspoň obťažovať utvorenie niečoho, čo by malo byť spoločné pre celý národ“.³⁸ Tým zároveň podčiarkol národno-integračnú funkciu MS, keďže práve v praxi posilňovala vedomie národnej jednoty, vedomie o jestvovaní národného spoločenstva ako živej individuality, ktorá má „organickú jednotu a duchovnú jednoliatosť“.³⁹ Pri 100. výročí narodenia K. Kuzmányho zdôraznil Vajanský jeho spriaznenosť so Š. Moysesom v snahách o „vymanenie slovenského národa spod jarma duchovného, hmotného, národného“ a skutočnosť, že „obaja boli prednostovia Matice slovenskej, ústavu, majúceho pozdvihnúť slovenský národ.“⁴⁰

V podobnom myšlienkovom obzore sa k matičnému obdobiu vyjadril aj J. Francisci v stati Črty z doby moysesovskej,⁴¹ keď ako popredná postava vtedajších dejov obdobie prípravy memoránd v roku 1861, založenia a činnosti MS symbolicky personifikoval s pôsobením Š. Moysesom na najvyššom poste ustanovizne. Rovnaký duch sa zračil vo vyzdvihnutí Moysesových zásluh a postojov na čele Matice J. Škultéty, keď zdôraznil, že „pre Slovákov bez citu spolupatričnosti žijúcich, Moysesov svetlý, zjednocujúci zjav bol požehnaním. Moyses v šesťdesiatych rokoch zvelebil slovenský život.“⁴² Vyzdvihnutie poslania Matice v národnom živote cez Š. Moysesom príslušníkmi evanjelickej zložky

³⁶ Tamže, s. 13 – 14.

³⁷ Tamže, s. 85.

³⁸ Tamže, s. 85.

³⁹ Tamže, s. 90.

⁴⁰ VAJANSKÝ, S. H.: *Karol Kuzmány ako buditeľ, spisovateľ a básnik*. In: *State o slovenskej literatúre*. Bratislava 1956, s. 267 – 268.

⁴¹ FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava 1956, s. 269 – 305.

⁴² ŠKULTÉTY, J.: *Dielo 6. História*. Martin 1989, s. 416 – 421.

inteligencie podčiarklo, že vo vedomí sa stále udržiaval nadkonfesionálny charakter Matice, ktorým sa umocňovala jej národno-zjednocovacia funkcia.⁴³

Fakt, že MS bola pevne zakotvenou súčasťou národných dejín, preukázateľne potvrdzovali osobnosti mladšej generácie, ktoré svoje pôsobenie cieľavedome zaraďovali do vývinovej línie a hodnotových súradníc politických a kultúrnych snáh. M. Hodža v historických exkurzoch k pilierom moderného národného pohybu poukázal, že Š. Moyses a D. Lichard „boli v dobe matičnej jedinými vynikajúcimi predstaviteľmi idey národnostnej bez separatistického nacionalizmu“, lebo mali na zreteli aj hospodárske a sociálne otázky ľudu, kým protagonisti memorandových aktivít jednostranne uprednostňovali len nacionálnu stránku slovenských politických snáh.⁴⁴ Pre Milana Hodžu bolo práve pôsobenie Š. Moyses a v 60. rokoch mimoriadne významným medzníkom v slovenských dejinách, čo možno vysvetliť Hodžovými predstavami o osobnosti, ktorej reprezentatívne postavenie vyplynulo z jej spätosti s plnením poslania v záujme pozdvihnutia národného spoločenstva.⁴⁵ Takto M. Hodža nepriamo vyzdvihol aj MS a nie náhodou ju označil za „veľký národný spolok na šírenie slovenskej vzdelanosti, našu Slovenskú Maticu.“⁴⁶ M. Hodža je jedným z mála politických činiteľov a publicistov, ktorí organicky včleňoval poznatky o historických súvislostiach do výkladu aktuálnych politických problémov. Prvky historizmu tvoria v jeho publicistike funkčne a obsahovo dôležitú zložku. V minulých počinoch pokladal práve ich demokratický duch za pozitívnu hodnotu a súčasť národných tradícií, na ktoré je potrebné nadväzovať pri určovaní línie národných snáh do budúcnosti.

Na prelome 19. a 20. storočia nastal v slovenskej politike výrazný posun smerom k aktivizácii. S týmto procesom bolo úzko zviazané aj formovanie ideovo-politických prúdov. V programových zámeroch vnútorne diferencovanej SNS patrilo naďalej k ťažiskovým úlohám domáhať sa aj na kultúrnom poli práv, ktoré proklamoval národnostný zákon z roku 1868. V tomto rámci sa rávalo s celou inštitucionálnou sférou kultúry, a preto sa záležitosť MS nekládla do popredia osobitne.

Zmena v tomto smere nastala až v súvislosti s pôsobením koalície vlády (1906-1910) na čele s K. Khuenom –Hédervárym. Z hľadiska verejného ohlasu najširšiu akciu za obnovenie činnosti MS podnietil František Kabina a práve on prevzal nad jej priebehom aj

⁴³ Stojí za zmienku, že F. V. Sasínek v doplnkoch k svojmu životopisu zdôraznil „úprimnú zhodu“ medzi katolíckymi a evanjelickými členmi MS, lebo nebola náboženským ústavom, ale starala sa o svetské vzdelanie Slovákov, „v čom i katolíci i luteráni spolupôučinkovali, ako je to aj pri iných svetských vzdelávacích ústavoch.“ SASINEK, F. V.: Od srdca k srdcu. In: Katolícke noviny 22. 12. 1905. O konfesionálnej otázke v MS pozri tiež SASINEK, F. V.: Ako klamú Slovákov? In: Katolícke noviny 15. 6. 1906.

⁴⁴ HODŽA, M.: *Články, reči, štúdie. Sv. I.* Praha 1930, s. 212.

⁴⁵ Tamže, s. 234.

určitú formu mravnej záštity, aby iniciatívou dostal potrebnú podporu najmä v okruhu zainteresovaných osôb. Nadviazal ňou na svoje predchádzajúce pokusy s týmto cieľom, povzniesol sa nad ich bezvýslednosťou, pričom v nových okolnostiach nesporne využil aj minulé skúsenosti. Dôležité bolo, že nestrácal zo zreteľa pôvodnú ideu a zámer a udržiaval v povedomí verejnosti mravnú povinnosť vo vzťahu k Matici slovenskej.

Pre pochopenie motívov nástojčivého angažovania sa F. Kabinu treba brať do úvahy, že napriek nezájmu Františka Jozefa I. o pozitívne riešenie Prestolného prosbopisu z roku 1885 a následnej skepse, ktorá jestvovala vo vedúcich zložkách slovenského národno-politického života vo vzťahu k ochote panovníka zasiahnuť v záujme rešpektovania zákonných práv nemaďarských národov, predsa však jeho pozícia a autorita ako uhorského kráľa sa spájala s určitou, aj keď nepresvedčivou, nádejou. Bolo známe, že panovník už pri nástupe koalíciej vlády v roku 1906 dostal od nej prísľub, že uskutoční reformu volebného práva a bude korektne postupovať v národnostnej politike. Keďže tieto záväzky vláda sabotovala, panovník pripomenul nedodržanie pôvodne stanovenej línie. Kabina rátal tiež s možnosťou, že pred snemovými voľbami v roku 1910 by mohlo prísť k rokovaniu o podpore tej maďarskej politickej strany, ktorá sľúbi obnovenie MS. Na základe vyhodnotenia uvedených skutočností vyslal F. Kabina v decembri 1909 prvý impulz na akciu.⁴⁷ Podstatou iniciatívy bola výzva všetkým ešte žijúcim členom MS, aby spoločne predložili ministrom vnútra a panovníkovi požiadavky na oživotvorenie MS. Práve členov MS pokladal totiž za jediných oprávnených konať, a to urýchlene, v matičnej záležitosti, lebo faktor času spôsoboval prirodzené zužovanie členskej základne.⁴⁸

V roku 1910 sa tak z iniciatívy F. Kabinu uskutočnila rozsiahla akcia za obnovenie MS.⁴⁹ Jej základom bolo uverejnenie Otvoreného listu,⁵⁰ ktorým sa vyzývali ešte žijúci členovia, aby podnikli kroky na zorganizovanie deputácie, ktorá by na najvyšších miestach predostrela požiadavku znovuočtorenia Matice. Iniciátor akcie vychádzal z predpokladu, že predseda vlády K. Khuen-Héderváry je podľa určitých indícií náchylný k priaznivému ústretovému kroku vo veci MS, a preto by malo byť morálnou povinnosťou členov, aby sa podujali kolektívne vyjadriť prosbu o odstránenie neprávosti. Vedúcou osobnosťou akcie mal byť P. Mudroň, ktorý určí termín zhromaždenia členov, kde sa pripraví príslušný dokument a

⁴⁶ HODŽA, M.: *Články, reči, štúdie. Sv. III.* Praha 1931, s. 222.

⁴⁷ KABINA, F.: Matica Slovenská a slovenské gymnásia. In: *Národné noviny* 28. 12. 1909.

⁴⁸ KABINA, F.: Jedno-druhé o Matici Slovenskej. In: *Národné noviny* 8. 1. 1910; TENŽE: A ešte o tej našej Matici Slovenskej. In: *Národné noviny* 18. 1. 1910.

⁴⁹ VONGREJ, P.: C. d., s. 188.

⁵⁰ *Národné noviny* 3. 3. 1910.

zostaví deputácia.⁵¹ Súvislosti tejto akcie, ktoré sa pertraktovali v tlači, poskytujú príznačné prvky chápania matičnej myšlienky na pozadí výkladu celého slovenského emancipačného pohybu. Okrem Národných novín sa k akcii vyjadrovali Prúdy a Slovenský denník.⁵²

Slovenský denník podčiarkol, že MS „bola živým, organickým dokumentom nášho jestvovania; v nej národ žil a mohutnel,“ a vyzdvihujúc mimoriadny dejinný význam MS upozornil, že „s takými národnými požiadavkami, ktoré sú medzníkmi v živote nášho národa, experimenty robiť neslobodno. My sa nemôžeme vydať tomu nebezpečenstvu, aby nás práve s Maticou stihlo ešte jedno sklamanie“. Podstata stanoviska Slovenského denníka tkvela vo voľbe stratégie postupu, keďže priaznivé riešenie otázky MS spájal s nastolením demokratických pomerov v štáte uzákonením všeobecného volebného práva, lebo príslušné garancie nevidel ani u súdobej maďarskej politickej reprezentácie ani u dynastie.⁵³

Podnet F. Kabinu vyvolal výmenu názorov, v ktorej nešlo len o meritórne stanoviská k predmetnej otázke, ale najmä o posúdenie stavu slovenského kultúrneho diania a reálnych možností príslušných kruhov slovenskej spoločnosti dosiahnuť obnovenie činnosti MS. Vážne slovo k tejto otázke sa zakrátko objavilo od povolanej a rozhládenej osobnosti. Tajomník MS F.V. Sasinek vysoko ocenil Kabinovu snahu, avšak nebol presvedčený, že na zamýšľané podujatie je momentálne vhodný čas. Odporučil, aby martinský „aeropag“, tj. zoskupenie vedúcich činiteľov národného hnutia, rozhodlo podľa okolností o vhodnom termíne na realizáciu zámeru s prípravou podujatia pokúsiť sa o „vzkriesenie“ MS.⁵⁴ F. Kabina však neúnavne apeloval na členov MS, aby nemlčali a aktivizovali sa, lebo verejné vystúpenie za MS bude znakom, že existuje eminentný záujem nespúšťať zo zreteľa snahu o revitalizáciu MS. Medzitým aj sám podnikol krok v záležitosti MS u predsedu vlády K. Khuena-Héderváryho.⁵⁵

Na Kabinovu výzvu odpovedali viacerí členovia MS a pripojili sa k proponovanej akcii, aby sa záležitosť MS posunula dopredu. Zároveň redakcia Národných novín pripojila zoznam asi 70 žijúcich členov, ktorí prichádzali do úvahy ako účastníci petičnej akcie.⁵⁶ Reagovala tiež na zdržanlivý postoj Slovenského denníka a konštatovala, že pre jeho dôvody „niet príčiny dať ležať veci Matice Slovenskej.“⁵⁷

⁵¹ VONGREJ, P.: C. d., s. 188.

⁵² Prúdy I, č. 6; Slovenský denník 1910, č. 131, 132.

⁵³ Slovenská Matica a terajšia politika. In: Slovenský denník 26. 3. 1910.

⁵⁴ SASINEK, F. V.: O tej „Matici Slovenskej“. In: Národné noviny 10. 3. 1910.

⁵⁵ KABINA, F.: Matica Slovenská. In: Národné noviny 15. 3. 1910.

⁵⁶ Národné noviny 19. 3., 26. 3., 5. 4., 9. 4., 12. 4. a 14. 4. 1910.

⁵⁷ Národné noviny 2. 4. 1910.

Vzhľadom na obsah prebiehajúcej výmeny názorov bolo prirodzené, že do nej vstúpil predseda Slovenskej národnej strany P. Mudroň, od ktorého sa očakávalo prijatie postu na čele petičnej akcie a deputácie. Tým, že reagoval na stať v maďarskom časopise Világ, v ktorej autor z Turca komentoval a posudzoval slovenskú aktivitu za obnovenie MS, prezentoval P. Mudroň súčasne svoj postoj k navrhovanej akcii. Odmietol výklad slovenských národno-politických akcií v roku 1861 a činnosti MS v uvedenej stati, pričom poukázal na neadekvátne používanie pojmu panslavizmus, pretože podľa neho treba odlišovať podľa obsahu politický panslavizmus a literárny panslavizmus. Zdôraznil, že v prípade účinkovania MS išlo o „literárnu slovanskú vzájomnosť“ a nie o pestovanie ideí politického panslavizmu. Za pozitívne označil, že predmetná stať vyjadrila právo na obnovenie MS, hoci s podmienkou, aby „nová Matica“ dala záruky, že sa nebude zaoberať politikou. P. Mudroň prisľúbil vykonať pokus, či na vládnych miestach skutočne jestvuje ochota k spravodlivému posudzovaniu požiadaviek v otázke MS a gymnázií.⁵⁸ Národné noviny zaznamenali, že hlavný redaktor Világu Oszkár Jászi dokázal nájsť určitú odchýlku v statiach dopisovateľa z Turca od prevládajúcej mienky maďarskej tlače, ale všeobecne pokladal za potrebné poukázať, že jeho upodozrievanie MS z „panslavizmu“ je z viacerých dôvodov neopodstatnené, a konštatoval, že „rozpustenie Matice ešte není dôkazom jej panslavistických tendencií.“⁵⁹ Kladne prijal tieto názory O. Jásziho ako „demokratického Maďara“ na MS aj Slovenský denník.⁶⁰ Podľa stanoviska Prúdy nebol v danej situácii tento cieľ aktuálny a ťažisko snáh malo spočívať v mobilizovaní síl, aby sa vytvorila nová inštitúcia, ktorá by napĺňala pôvodné poslanie Matice.⁶¹

Fakt, že verejný prisľub P. Mudroňa v spoločnosti naďalej rezonoval, potvrdil Igor Štefánik impulzom, aby sa na akciu za MS využila už vtedajšia prítomnosť panovníka v Budapešti. V jeho apeli sú zakotvené principiálne tézy o obrane práv na vzdelanosť a kultúru a tým aj na samu existenciu národa. Zdôraznil, že nemožno pripustiť ani náznak vzdania sa národnostných práv, ale naopak, treba neustále verejne protestovať proti ich odopieraniu.⁶²

Keď predseda vlády K. Khuen-Héderváry 24. 3. 1911 v parlamente vyhlásil, že je ochotný zaoberať sa problémami uplatňovania kultúrnych práv nemaďarských národností, ak samy vyjdú s podnetom, P. Mudroň avizoval, že na slovenskej strane sa takáto iniciatíva zrodí

⁵⁸ MUDROŇ, P.: „A tót Matica“. In: Národné noviny 26. 4. a 27. 4. 1910.

⁵⁹ Matica slovenská. In: Národné noviny 14. 5. 1910.

⁶⁰ Maďar o Slovenskej Matici a o panslavizme. In: Slovenský denník 12. 5. 1910.

⁶¹ *Matica slovenská*. In: Prúdy, 1, 1909 – 1910, č. 6, s. 129 – 133.

⁶² ŠTEFÁNIK, I.: Slováci, kráľ a matica Slovenská. In: Národné noviny 23. 2. 1911.

čoskoro.⁶³ Podujatie za obnovenie činnosti MS sa však pripravovalo na platforme Slovenskej národnej strany, a nie ako kolektívna žiadosť vo forme petície členov Matice slovenskej. Medzi dôvodmi takéhoto riešenia boli snahy nekomplikovať príslušnú požiadavku právnym statusom členov MS v aktuálnom čase a celú akciu postaviť na politickú rovinu, k čomu sa ako najprirodzenejšia cesta javila dať prostredníctvom rozhodnutia príslušných grémií Slovenskej národnej strany celej akcii primeraný oficiálny charakter. Priebeh prípravy podujatia bol známy len úzkemu kruhu predstaviteľov strany a o jej uskutočnení sa objavili v tlači len stručné informácie bez podrobnejšieho zverejnenia obsahu dokumentu.

Delegácia strany na čele s jej predsedom Pavlom Mudroňom odovzdala ministerskému predsedovi K. Khuenovi-Hédervárymu v júni 1911 Pamätný spis (Memorandum). Dokument sa odvoláva na platný národnostný zákon z roku 1868 a konštatuje sa v ňom, že vláda vo vzťahu ku kultúrnemu rozvoju nemaďarských národností v Uhorsku koná protichodne s ustanoveniami tohto „fundamentálneho zákona našej ústavy.“ Tretia časť spisu sa priamo týka MS a pripomína, že dovtedajšie kroky, aby sa odstránili prekážky, ktoré zamedzujú činnosť Matice, sa nestretli s porozumením. Preto sa požaduje, aby aj v otázke Matice slovenskej boli odstránené krivdy tak, aby spolok „vláda vydaním nesprávne zhabaného majetku naspäť uviedla.“⁶⁴ To znamenalo, že vedúce osobnosti SNS pokladali MS za ustanovizeň, ktorej umožnenie ďalšieho pôsobenia patrilo k otázkam prvoradej dôležitosti pri riešení školských a kultúrnych potrieb.

Slovenský denník v duchu predchádzajúceho hodnotenia účelnosti akcie za MS len stručne komentoval odovzdanie Memoranda SNS predsedovi vlády a uviedol, že je rozdiel medzi Memorandom z roku 1861 a terajším, keď „o zákonom zabezpečené, inartikulované, kráľom sankcionované práva musíme modlikať, prosieť,“ a pritom na vládnej úrovni nevenovali slovenskej akcii vážnu pozornosť.⁶⁵ Plnšiu a výstižnejšiu správu o prijatí deputácie Slovenskej národnej strany predsedom vlády priniesli Robotnícke noviny, ktoré po publikovaní Memoranda opäť upozornili na túto udalosť.⁶⁶

Osudy MS sa taktiež pripomenuli v čase augustových slávností v roku 1911 v organickej súvislosti s 50. výročím prijatia Memoranda národa slovenského, keďže založenie MS bolo priamym dôsledkom záverov Slovenského národného zhromaždenia.⁶⁷

⁶³ MUDROŇ, P.: „Na kultúrnom poli všetko“. In: Národné noviny 1. 4. 1911.

⁶⁴ MUDROŇ, P.: Kulturálne krivdy Slovákov. In: Národné noviny 20. 2. 1912.

⁶⁵ Slovenský denník 4. 7. 1911.

⁶⁶ Robotnícke noviny 6. 7. 1911; Robotnícke noviny 29. 2. 1912.

⁶⁷ Päťdesiat rokov. In: Národné noviny 1. 8. 1911.

Memorandum SNS uverejnil Pavol Mudroň až vo februári 1912 a verejnosť sa mohla oboznámiť s jeho celým textom.⁶⁸ Keďže na Memorandum predseda vlády K. Khuen-Héderváry nedal odpoveď v duchu jeho predchádzajúcich vyjadrení, opäť pozdvihol hlas F. Kabina a oživil svoj návrh, aby P. Mudroň zvolal žijúcich členov MS a verejné občianske zhromaždenie s masovou účasťou v Turci, z ktorého mala vzniknúť žiadosť snemu, vláde a panovníkovi. Tento návrh odôvodnil F. Kabina skutočnosťou, že jeho krok v záležitosti MS ešte v máji 1910, keď podal individuálnu prosbu predsedovi vlády, odmietli v kabinete s poukázaním, že za vtedajšej vlády oživotvorenie MS nie je možné, ale pri budúcej uhorskej vláde sa riešenie tejto otázky nevyklučuje. F. Kabina v tom čase uvažoval v záujme veci o možnosti podporiť vládnych kandidátov slovenskými voličmi v blížiacich sa parlamentných voľbách v prípade, že dôjde ku vzájomnej dohode v otázke obnovenia MS. Bol to Kabinov tretí pokus (prvý v roku 1903 u predsedu vlády K. Khuena –Héderváryho, druhý u jeho nástupcu Š. Tiszu), keďže predchádzajúce boli neúspešné, ale napriek tomu nerezignoval. Koncom roka 1911 zvláštnou formou intervenoval vo veci MS u následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este.⁶⁹ V apríli 1912 nastúpila vláda L. Lukácsa a preto F. Kabina bezprostredne reagoval aj na túto zmenu.⁷⁰ Taktiež Slovenský týždenník upozornil, že nová vláda reprezentuje tú istú politickú stranu, a preto by mala zaujať postoj k predloženým slovenským požiadavkám.⁷¹

V slovenskej tlači vyšli avíza s osobitným dodatkom, že na národných slávnostiach v roku 1913 v Turčianskom Svätom Martine sa bude sláviť 50. výročie založenia MS, alebo sa na jubileum upozornilo nepriamo.⁷² Táto zložka sa však v programe neuskutočnila.⁷³ Možno povedať, že absencia primeranej spomienky na založenie MS po 50 rokoch mala svoje príčiny. Nebol totiž ešte jasný oficiálny výsledok Memoranda z roku 1911 a v takej situácii sa zaiste nejavilo vedúcim činiteľom národného hnutia po taktickej stránke želané a vhodné, aby do popredia pozornosti sa v súvislosti s matičným jubileom dostala organicky aj otázka likvidácie MS, na ktorú boli diametrálne rozdielne názory medzi vládnymi kruhmi a

⁶⁸ MUDROŇ, P.: Kultúrne krivdy Slovákov. In: *Národné noviny* 15. a 20. 2. 1912. Memorandum zakrátko vyšlo pod týmto názvom aj ako samostatná brožúra (Turč. Sv. Martin 1912, 15 s.). Uverejnenie Memoranda pokladal Slovenský týždenník za správne, aby sa s jeho požiadavkami oboznámila aj maďarská verejná mienka, lebo termín, kedy prisľúbil vtedajší predseda vlády zaoberať sa spisom, „sa dokázal neistým.“ Pamätný spis o slovenskom školstve a o Slovenskej Matici. In: *Slovenský týždenník* 1. 3. 1912.

⁶⁹ HOLEC, R.: *Zabudnuté osudy*. Martin 2001, s. 173.

⁷⁰ KABINA, F.: A zase Matica Slovenská! In: *Národné noviny* 9. 5. 1912; TENŽE: Volebné rozpomienky. In: *Národné noviny* 17. 7. 1913.

⁷¹ Či sa v klamstve pokračuje? In: *Slovenský týždenník* 2. 8. 1912.

⁷² Slovenské jubileá r. 1913. In: *Národný hlásnik* 20. 12. 1912; *Slovenský denník* 15. 6. 1913; *Slovenský týždenník* 20. 6. 1913; RÁTH, A.: Pred sviatkami. In: *Národný hlásnik* 25. 7. 1913.

⁷³ Naše slávnosti. In: *Národné noviny* 7. 8. 1913; *Martinské slávnosti*. In: *Slovenské ľudové noviny* 8. 8. 1913; *DEMOKRAT*: *Martinské slávnosti*. In: *Robotnícke noviny* 14. 8. 1913.

slovenskou verejnosťou. Za obzvlášť pôsobivé treba pokladať Vajanského prirovnanie gréckych olympijských hier a martinských národných slávností, pretože v podstate obidvoch podujatí videl ideu spolupatričnosti a národnej jednoty.⁷⁴ Slovenský týždenník obrátil pozornosť na zmysel národných slávností a vyzdvihol, že výročné zhromaždenia MS mali iný charakter, lebo išlo o „bohatnúci slovenský spolok, rozprestierajúci sa na všetky vrstvy národa“ v čase, keď „ešte bola národná svornosť.“ V prítomnosti podľa Slovenského týždenníka chýbajú na národných schôdkach „haleny“, t.j. roľníci a remeselníci, keďže tieto podujatia „musia byť ako taký malý slovenský snem.“⁷⁵ Matičné jubileum zaznamenali Slovenské ľudové noviny v súvislosti s prípravou zhromaždenia Spolku sv. Vojtecha, keď poukázali na potrebu obrany spolku (s jasným úmyslom autor použil paralelne označenia „Slovenská Matička“ a „Matička Svätovojtešská“), lebo tendenčnosť negatívnych článkov o ňom v maďarskej tlači analogicky spájali s útokmi na MS pred jej zrušením.⁷⁶ Osudy MS však nepriamo pripomenuli provládne Slovenské noviny, keď o spolku Živena a Muzeálnej slovenskej spoločnosti tvrdili, že „založené boli na rumoch zatvorenej Matice tými horlivcami, ktorí rozpustením tejto literárnej ustanovizne utratili pôdu ku uskutočňovaniu svojich separatistických ašpirácií“, pričom za správne pokladali zatvorenie MS a s kritickou invektívou vyčítali, že zhromaždenia uvedených spolkov sa uskutočňujú popri politických poradách SNS, čo údajne v maďarských politických kruhoch a verejnej mienke prechováva určitú nedôveru k spolkom a martinským činiteľom.⁷⁷

Zreteľ na význam MS pre pozdvihnutie národnej kultúry zakotvila Slovenská národná strana v roku 1914 vo svojom poslednom programovom dokumente pred prvou svetovou vojnou. V kontexte s dôrazom na potrebu pôsobenia slovenských kultúrnych a vzdelávacích spolkov so štátnou podporou vyslovila požiadavku, aby štátne orgány povolili uskutočňovať zbierky na slovenské kultúrne, štipendijné, literárne a vedecké účely, pričom za prvoradú žiadosť označila „vrátenie zhabanej „Matice slovenskej“, jej budovy, zbierok muzeálnych a kapitálu.“⁷⁸ To znamenalo, že obsah a ciele matičnej myšlienky nestrácali na aktuálnosti. Išlo jednak o obnovenie ustanovizne, ktorej likvidácia sa stala symbolom nevraživej maďarskej oficiálnej politiky voči slovenským emancipačným snahám, ale aj o výraz presvedčenia, že slovenská spoločnosť v záujme svojho civilizačno-kultúrneho povznesenia musí mať do budúcnosti zabezpečenú primeranú inštitucionálnu základňu a materiálne fundovaný rámec,

⁷⁴ VAJANSKÝ, S. H.: Cítiť sa celkom. In: Národné noviny 5. 8. 1913.

⁷⁵ Bez halien. In: Slovenský týždenník 8. 8. 1913.

⁷⁶ Jednateľ: Svätovojtešské shromaždenie. In: Slovenské ľudové noviny 8. 8. 1913.

⁷⁷ Vzdelanosť a politika. In: Slovenské noviny 10. 8. 1913.

⁷⁸ Výklad programu slovenskej národnej strany. Turč. Sv. Martin 1914, s. 34 – 36.

ktorý svojím charakterom, vnútornou štruktúrou odborného zamerania a poslaním reprezentovala Matica.

V snahách o obnovenie činnosti MS nešlo o dôvody, založené len na reminiscenciách. Podstatou bolo definovanie potreby tejto inštitúcie pre pozdvihovanie a zveľaďovanie oblasti činnosti, ktorá tvorila pôvodné poslanie Matice. Preto aj obsahová stránka matičnej myšlienky súvisí s obsahom argumentácie na podporu obnovenia MS. Literárny historik Pavol Vongrej konštatoval, že hoci sa pokusy o oživenie MS v rokoch 1875 – 1919 skončili neúspešne, dokázali, že Matica „bola vtedy symbolom našej národnej kultúry i politiky“ a „i zlikvidovaná do značnej miery symbolizovala kultúrne, politické a národné maximum pre ďalšie zápasy a nádej na lepšiu budúcnosť.“⁷⁹ Keď však vezmeme do úvahy, že otázka Matice slovenskej v Uhorsku bezprostredne súvisela s oblasťou politiky, kultúry, vedy, osvety a vzdelanosti, potom obsažnejší a členitejší obraz o matičnej myšlienke a jej funkcii v slovenskom národnom živote si môžeme utvoriť len v kontexte podmienok celého emancipačného procesu, aby sa zohľadnili všetky relevantné ideové, mocensko-politické, štátoprávne, kultúrne faktory zápasu Slovákov za vlastnú sebarealizáciu.

⁷⁹ VONGREJ, P.: C. d., s. 190, 192.